

FILMRECENSIE

Inkijk in de geest van Edward Snowden

Judith Veenkamp

Titel	Citizenfour
Productie	HBO Films
Regie	Laura Poitras
Met onder meer	Edward Snowden, Glenn Greenwald, William Binney, Julien Assange
Genre	Documentaire
Jaar	2014
Speelduur	112 minuten
Taal	Engels gesproken
Website	https://citizenfourfilm.com/ (https://citizenfourfilm.com/)
Online te kijken via	https://thoughtmaybe.com/citizenfour/ (https://thoughtmaybe.com/citizenfour/)

Het is het voorjaar van 2013. *Citizenfour* zoekt via een gecodeerd bericht contact met documentairemaker Laura Poitras. De eerste boodschap luidt: ik heb informatie die niet teleur zal stellen. *Citizenfour* blijkt een symbolische schuilnaam voor Edward Snowden, een naam die we inmiddels allemaal kennen. Hij koos zijn schuilnaam omdat hij, zo wordt in de documentaire duidelijk, “niet de eerste en niet de laatste burger is die als klokkenluider tegen de overheid optreedt”.

Om de informatie te verkrijgen, reizen Poitras en journalist Glenn Greenwald enkele maanden later af naar *The Mira Hong Kong*, het hotel in Hongkong waar Snowden op dat moment verblijft. Poitras neemt haar camera mee en filmt de ontmoeting en de daaropvolgende dagen waarin het ene na het andere schokkende bericht wereldkundig wordt gemaakt.

Het klinkt als een spannende actiefilm of thriller, maar dit is hoe de samenwerking tussen Snowden, Poitras en Greenwald begint. Inmiddels weten we welke informatie Snowden als werknemer bij de NSA verzamelde. We kennen de massale afluisterpraktijken van de National Security Agency (NSA), waarvan het nooit de bedoeling was dat ze openbaar zouden worden. Veel van de programma's waren gericht op de Amerikaanse bevolking, maar tientallen landen zoals Frankrijk, Brazilië, India en Duitsland waren ook doelwit van grootschalige afluisterpraktijken. Het lekken van deze informatie bracht het belangrijke debat op gang over privacy en de *surveillance state*.

De hotelkamer

De film geeft een fascinerende inkijk in de hotelkamer in Hongkong, waar Snowden, Greenwald en Poitras elkaar ontmoeten. Als *fly on the wall* zien we een slimme en kalme 29-jarige man met duidelijke overwegingen om te lekken. Hij kon niet langer aanzien hoe de Amerikaanse inlichtingendienst in het geheim zijn afluister- en monitoringsprogramma's uitbreidde en hij heeft heel bewust een archief van geheime informatie aangelegd.

Snowden heeft een duidelijk idee over hoe hij het verhaal wil vertellen. De onthullingen moeten gedoseerd naar buiten worden gebracht en niet, zoals eerder bij Wikileaks gebeurde, in één keer online worden gezet. Hier schakelt hij Greenwald en Poitras voor in. Ook is hij er vanaf het begin duidelijk over dat hij zijn eigen identiteit en zijn overwegingen bekend wil maken. Hij wil er zeker van zijn dat het debat over de inhoud gaat en niet over het mysterie rondom de klokkenluider. Volgens hem lukt dat het best als hij transparant is over wie hij is.

De geschokte buitenwereld

Elke scoop die Greenwald naar buiten brengt, volgen wij met Snowden mee vanuit de hotelkamer. CNN staat de hele dag aan. Maar we treden ook buiten de hotelkamer. De politieke context waarin de onthullingen plaatsvinden zet Poitras sterk neer. Zo zien we fragmenten waarin Keith Alexander, directeur van de NSA, en James Clapper, directeur van de nationale inlichtingendienst, in het Amerikaanse Congres in 2009 ontkennen dat burgers worden afgeluisterd en gemonitord. Ook zien we oud NSA-klokkenluider William Binney en Julien Assange enkele keren terug. William Binney geeft als oud-klokkenluider advies over de praktijken binnen de Amerikaanse inlichtingendienst. Julien Assange speelt een belangrijke rol in het vinden van een veilige plek voor Snowden.

Snowden is er vanaf het begin duidelijk over dat hij zijn eigen identiteit en zijn overwegingen bekend wil maken

Tegen het eind van de film ontmoeten Snowden, Greenwald en Poitras elkaar in Moskou. Greenwald informeert Snowden over een nieuwe bron die informatie over het drone-programma 'Rammstein' zal lekken. Inmiddels is deze informatie gepubliceerd als 'the Drone Papers' (<https://theintercept.com/drone-papers/>). Snowdens codenaam en de titel van de film krijgen hier extra lading. *Citizenfive* staat klaar om het klokkenluidersstokje van Snowden over te nemen.

Anders dan Snowden heeft *Citizenfive* zijn of haar identiteit nog niet onthuld, maar de informatie is niet minder schokkend. Uit de *Drone Papers* blijkt onder andere dat president Barack Obama zelf *high value targets* goedkeurt voordat ze op de *kill list* worden geplaatst. Ook laten de gelekte documenten zien dat de beslissing om iemand uit te schakelen wordt gemaakt op basis van onbetrouwbare metadata en dat maar liefs negen van de tien mensen die bij drone-aanvallen overlijden niet de beoogde doelwitten zijn.

No Place to Hide

Citizenfour is een prachtige documentaire die kijkt als een spannende fictiefilm. Poitras neemt ons mee in de eerste correspondentie met Snowden. Deze begint met de tien eerste dagen in de hotelkamer in Hongkong, van waaruit de eerste berichten naar buiten worden gebracht, en gaan verder met de maatschappelijke discussie die hierop volgt. Hoe is het mogelijk dat de Amerikaanse staat de massale af luisterpraktijken in het geheim uitvoert en het Congres hierover voorliegt, terwijl deze praktijken een grote impact hebben op eenieders privacy?

Dit wordt allemaal ten behoeve van de nationale veiligheid uitgevoerd, maar in hoeverre draagt de grootschalige dataverzameling hieraan bij? Wat zijn de gevolgen van deze grove privacy-schending? Durven we internet nog wel als vrije ruimte voor uitwisseling, ontwikkeling en creativiteit te gebruiken, in de wetenschap dat elke zoekvraag, bezochte website en correspondentie ergens op een server staat en geanalyseerd wordt? Deze vragen worden verder verkend in het boek *No place to hide* van Glenn Greenwald, dat een boeiende aanvulling is op *Citizenfour*.

Ofschoon we de feiten grotendeels kennen, schrik je als kijker toch keer op keer van de feiten die het drietal naar buiten brengt. Anno 2015 zijn deze feiten niet minder relevant. Juist met de terreurdreiging na de gebeurtenissen in Parijs in het achterhoofd, is het belangrijk te blijven nadenken over wat *surveillance* betekent voor privacy van de burger. Hoe ver willen we gaan voor de nationale veiligheid?

Citizenfour is een belangrijke *wake-up call* voor de ingedutte burger, de Obama-liefhebber en voor iedereen die denkt dat “het wel meevalt” met de *surveillance state*. Bovenal biedt de film een belangrijke inkijk in de geest van Edward Snowden, de man die wel eens de geschiedenis in kan gaan als belangrijkste klokkenluider van de 21ste eeuw.

Auteur



Judith Veenkamp

Adviseur bij EMMA: Experts in Media en Maatschappij en bestuurslid van DataMission ▶

(<http://www.emmacommunicatie.nl/nieuws/228/emma-stelt-zich-voor-judith-veenkamp>)